

Kreatywność i odporność studentów jako czynniki gotowości do uczenia się i radzenia sobie z trudnościami

Students' creativity and resilience
as readiness factors for learning
and dealing with problems

Słowa kluczowe: kreatywność, odporność, skuteczność, student.

Key words: creativity, resilience, effectiveness, student.

Abstract: The article attempts to answer the main question: What is the level of students' creative attitude (creativity) and resilience, and do these individual qualities correlate with each other. The following individual students' features are the basis of the analysis: creative attitude understood as creativity and its constituents such as nonconformity and heuristic behaviour, as well as reproductive attitude and its components such as conformism and algorithmic behaviour, and their relation to resilience. Both features are currently very much sought in young people entering the labour market, as they are expected to behave in an unconventional way, and be equipped with innovation skills, creative critique, entrepreneurship and effectiveness, and resilience to obstacles and difficulties.

The questionnaire of the Creative Behaviour Questionnaire (KANH) by Popek (2004) for measuring creative or reproductive attitude, and The Resilience Assessment Scale – SPP-25 by N. Ogińska-Bulik and Z. Juczyński (2008) were used to collect empirical data. The research among students ($n = 269$) has shown that there are fewer students with a creative attitude than with a reproductive one, and only one in every three respondents reveals a strong nonconformity and readiness for heuristic behaviour. At the same time, fewer than one in three respondents presents a high level of psychological resilience to difficult situations, particularly to those demanding coping with and tolerance of negative emotions and optimism in attitudes towards life and readiness to work in difficult situations. There is a positive relation between creativity and resilience. The results of the research are the basis for formulating practical guidelines for education.

Wprowadzenie. Współczesność jest zawiła, skomplikowana, przynosi ogromną dynamikę zdarzeń, zjawisk niepokojących i zagrożeń, m.in.: agresję, terroryzm, uzależnienia, deficyt wzorców osobowych, zbyt dużą tolerancję społeczną dla zachowań niepożądanych, unifikację wartości, kulturę ryzyka, pogoń za nowością, kryzys rodziny i wychowawczą niewydolność niektórych rodziców, powszechny pośpiech, zagro-

żenia zdrowotne, bezrobocie, biedę i wykluczenie społeczne oraz wiele innych. Zdarzenia te nie pozostają bez wpływu na młodzież, na jej życie, edukację i gotowość do podejmowania przyszłych zadań zawodowych.

Także sytuacja na rynku pracy modyfikuje charakter potrzeb pracodawców i oczekiwań społecznych kierowanych wobec młodzieży. Na współczesnym rynku pracy cenione są kreatywność w myśleniu i działaniu, nieszablonowość, nowatorstwo, konkurencyjność, krytycyzm, innowacyjność, przedsiębiorczość, skuteczność. Wzrost zapotrzebowania na jednostki twórcze, posiadające umiejętności i kompetencje potrzebne do skutecznego funkcjonowania w trudnych warunkach codzienności wymaga także podejmowania działań w zakresie stałego aktualizowania u młodzieży tych kompetencji, zarówno w procesie edukacji, jak również w interakcjach i poprzez realizację zadań. Zgodnie z Raportem *Dwa Światy – Kompetencje Przyszłości 2014* (www.2014.kompetencjeprzyszlosci.pl) wśród wielu pożądanых kompetencji u kandydatów do pracy pracodawcy (n = 127) przede wszystkim oczekują umiejętności pracy zespołowej, kreatywności i innowacyjności oraz wielozadaniowości. Badani studenci i absolwenci (n = 1294) wysoko ocenili własną kreatywność i innowacyjność (56%), zaś tę samą kompetencję na wysokim poziomie dostrzegło u kandydatów do pracy tylko 43% pracodawców. Duża rozbieżność pojawiła się także pomiędzy wysoką samooceną własnych kompetencji przez absolwentów dotyczących radzenia sobie w zaskakujących i trudnych sytuacjach (51%) a oceną tych samych kompetencji u kandydatów do pracy przez pracodawców (20% ocen wysokich). Pracodawcy uważają, że młodym pracownikom brakuje najbardziej: doświadczenia spoza branży (54%), doświadczenia w branży (53%), umiejętności zarządzania sobą w czasie (41%), wielozadaniowości (39%), radzenia sobie ze stresem (39%), radzenia sobie w zaskakujących sytuacjach (35%) oraz świadomości swoich mocnych i słabych stron (29%). Absolwenci zasilający rynek pracy powinni umieć dostrzegać i wykorzystywać szanse w danej sytuacji, być elastyczni i innowacyjni w działaniu, otwarci na pomysły i wiedzę innych, zdolni do adaptowania się w nowych warunkach, szczególnie zaskakujących, trudnych, powodujących stres. Jak widać, pożądane są na rynku pracy osoby nie tylko kreatywne, ale również odporne na stres.

Wiedza i kreatywność stanowią podstawę skuteczności działania i są charakterystyczne dla ludzi, których Richard Florida określa mianem klasy kreatywnej i obok zasobów naturalnych i pracy fizycznej uważa za ważne źródło bogactwa i wzrostu gospodarczego (Florida, 2005, s. 1).

Przedstawione obserwacje i dane stały się inspiracją do podjęcia badań i sprawdzenia, w jakim stopniu studiująca młodzież dysponuje potencjałem kreatywności, czyli postawą twórczą wobec rzeczywistości i siebie i czy kreatywność koreluje z ich odpornością psychiczną? Podstawą teoretyczną badań jest koncepcja postawy twórczej Stanisława Popka (2004, 1987). Rezultaty badań pozwolą sformułować wnioski przydatne dla edukacji dorosłych adekwatnej do potrzeb rynku pracy.

Postawa twórcza jako indywidualny potencjał kreatywności jednostki. Postawa twórcza, czyli kreatywność jest złożoną charakterystyką indywidualną (dotyczy wyłącznie człowieka) określającą szanse i prawdopodobieństwo angażowania się

przez jednostkę w aktywność twórczą, która może mieć miejsce obecnie lub w przyszłości (Karwowski, 2009, s. 17; Szmidt, 2015, s. 15). Indywidualna kreatywność nie musi wyrażać się w dziełach wybitnych, ale np. w „twórczym zachowaniu” (Strzałecki, 2003) bądź postawie twórczej (Popek, 2004). Kreatywność jako synonim potencjału twórczego wyraża się otwartością, ciekawością i chłonnością – ważnymi wymiarami osobowości twórczej – oraz wyższym od przeciętnego nasileniem zdolności twórczych: płynnością, giętkością i oryginalnością myślenia, bogactwem wyobraźni, zdolnością kojarzenia rzeczy pozornie od siebie odległych, sprawnością posługiwania się metaforą i analogią (Karwowski, 2014).

Według S. Popka postawa twórcza to „ukształtowana (genetycznie i poprzez indywidualne doświadczenie) właściwość poznawcza i charakterologiczna wykazująca tendencję, nastawienie lub gotowość do przekształcania świata rzeczy, zjawisk, a także własnej osobowości” (Popek, 1987, s. 22). Osoby o postawie twórczej istotnie różnią się w kompetencjach twórczych i zaradczych oraz w funkcjonowaniu od osób o postawie odtwórczej. Autor koncepcji uznaje nadrzędność osobowości w stosunku do zdolności i uzdolnień jednostki, co oznacza, iż efektywne realizowanie się predyspozycji poznawczych możliwe jest jedynie we współdziałaniu z innymi cechami osobowości (Popek, 2004, s. 24).

Silna niezależność osoby o postawie twórczej w połączeniu z wytrwałością umożliwia jej nie tylko przewyciężenie barier i przekonanie innych ludzi do wartości swojego pomysłu, ale również wiąże się z motywacją do długotrwałej, wyężonej pracy i odraczania gratyfikacji (Nęcka, 2003).

Odporność psychiczna i jej rola w pozytywnej adaptacji do trudów codzienności. Pojęcie *resilience* jest różnie nazywane: jako odporność psychiczna, odporność na zranienie, sprężystość psychiczna, prężność czy rezyliencja (Junik, 2011). W naukach humanistycznych i społecznych pojęcie to jest synonimem zaradności życiowej w zmieniających się warunkach i najczęściej odnosi się do jednostek z grup podwyższonego ryzyka, narażonych na stres, trudności, traumy (Borucka, Ostaszewski 2008; Uchnast, 1997). Odporność psychiczna jest warunkiem dobrego przystosowania, stanowi zespół umiejętności, które pozwalają skutecznie radzić sobie nie tylko z dużym stresem, ale także z realiami codzienności. Można ją zatem uznać za uniwersalną zdolność umożliwiającą osobie, grupie lub społeczności zapobieganie, minimalizowanie, zmaganie się z problemami lub skuteczność w bieżącym pokonywaniu szkodliwych efektów doświadczanego nieszczęścia (Grotberg, 2000; Wolin, Wolin, 1993). W artykule wykorzystano ujęcie prężności zaproponowane przez N. Ogińską-Bulik i Z. Juczyńskiego (2010), którzy uważają ją za mechanizm samoregulacji obejmujący elementy poznawcze, emocjonalne i behawioralne.

Wielu badaczy (m.in. Block, Block, 1980; Block, Kremen, 1996; Fredrickson, 2001) prężność rozumie jako względnie trwałą dyspozycję (właściwość) osobowości obejmującą różne cechy indywidualne, przy czym strategiczne znaczenie ma poczucie własnej wartości. Kolejne cechy to zdolność transformacji nieprzyjemnych wydarzeń w pouczające doświadczenia (umiejętność dostrzegania pozytywnych stron w złych zdarzeniach), umiejętność myślenia i działania konstruktywnego w sytuacjach de-

struktywnych wydarzeń, wysokie kompetencje społeczne, dzięki którym osoba prężna dobrze radzi sobie z szukaniem wsparcia u innych ludzi w otoczeniu. Potrafi także zdystansować się wobec siebie i różnych nieprzyjemnych, stresujących wydarzeń i zachować równowagę psychiczną. Wiara w siebie, łatwość kontaktu z ludźmi i więź z osobami najbliższymi, optymizm (nadzieja, że obecne trudności miną), poczucie humoru, zdolność konstruktywnego myślenia stanowią podstawę efektywności funkcjonowania osób prężnych i dobrego radzenia sobie w sytuacjach trudnych przy oszczędnym korzystaniu z posiadanych zasobów. Charakterystykami osób wysoce prężnych są: umiejętność wglądu w sytuację problemową, ciekawość, spostrzegawczość, traktowanie zadań jako wyzwań natury poznawczej, optymalny poziom mobilizacji dostosowany do podejmowanych działań i in.

Można zatem przewidywać, że prężność w połączeniu z kreatywnością stanowią we współczesnym dynamicznie zmieniającym się świecie indywidualne właściwości ważne w procesie wznoszenia się przez młodych ludzi ponad przeciwności oraz rozsądnego (oszczędnego) wykorzystywania zasobów własnych do skutecznego i twórczego realizowania zadań.

Podstawy metodologiczne badań. Celem badania było udzielenie odpowiedzi na pytanie główne: Jaki jest poziom postawy twórczej (kreatywności) i prężności psychicznej u badanych studentów i czy obie te właściwości indywidualne korelują ze sobą?

Sformułowano także pytania badawcze szczegółowe:

1. Jakiego jest nasilenie postawy twórczej bądź odtwórczej u badanych studentów?
2. Jaki jest poziom poszczególnych składowych postawy twórczej (nonkonformizm i zachowania heurystyczne) i odtwórczej (konformizm i zachowania algorytmiczne) w grupie badanych?
3. Czy i jakie są różnice w nasileniu postawy twórczej u badanych studentów ze względu na płeć?
4. Czy i jakie są różnice w nasileniu prężności u badanych studentów ze względu na płeć?
5. Czy i w jakim stopniu postawa twórcza współwystępuje z prężnością psychiczną u badanych studentów?

W badaniu wykorzystano dwa inwentarze. Do pomiaru postawy twórczej i odtwórczej oraz ich wymiarów szczegółowych użyto Kwestionariusza Twórczego Zachowania KANH I S. Popka (2004), natomiast pomiar prężności psychicznej wykonano Skalą Pomiaru Prężności SPP-25 N. Ogińskiej-Bulik i Z. Juczyńskiego (2008). KANH I zawiera 60 stwierdzeń, których prawdziwość w stosunku do swoich zachowań osoba badana ocenia w skali od 2 do 0 (2 – *stwierdzenie prawdziwe w Twojej sytuacji*; 1 – *częściowo prawdziwe*; 0 – *stwierdzenie nieprawdziwe*). Na postawę twórczą składają się dwa czynniki: zachowania heurystyczne oraz nonkonformizm z obszaru dwóch sfer psychiki. Sferę poznawczą, czyli zachowania heurystyczne reprezentują dyspozycje intelektualne, zaś sferę charakterologiczną zabezpieczającą aktywne realizowanie się potencjalnych możliwości intelektualnych i emocjonalnych jednostki stanowi nonkonformizm. Natomiast na postawę odtwórczą składają się zachowania algorytmiczne i konformizm. Kwestionariusz jest znormalizowany i posiada wysokie wskaźniki psychometryczne jako dobre narzędzie diagnostyczne. Skala SPP-25 zawie-

ra 25 stwierdzeń, do których badany ustosunkowuje się w skali od 1 – *raczej nie* do 4. *zdecydowanie tak*. Skala zawiera pięć czynników (skal) szczegółowych: 1. Wytrwałość i determinacja w działaniu; 2. Otwartość na nowe doświadczenia i poczucie humoru; 3. Kompetencje osobiste do radzenia sobie i tolerancja negatywnych emocji; 4. Tolerancja na niepowodzenia i traktowanie życia jako wyzwania; 5. Optymistyczne nastawienie do życia i zdolność mobilizowania się w trudnych sytuacjach.

Wskaźniki rzetelności (α Cronbacha) użytych narzędzi są następujące: KANH I – dla całości kwestionariusza: (0,79) i dla poszczególnych skal: Konformizm (0,70), Zachowania algorytmiczne (0,54), Nonkonformizm (0,66), Zachowania heurystyczne (0,69), Skala Pomiaru Prężności – dla całości skali (0,90) i dla skal szczegółowych: Wytrwałość i determinacja w działaniu (0,74), Otwartość na nowe doświadczenia i poczucie humoru (0,59), Kompetencje osobiste do radzenia sobie i tolerancja negatywnych emocji (0,77), Tolerancja na niepowodzenia i traktowanie życia jako wyzwania (0,59), Optymistyczne nastawienie do życia i zdolność mobilizowania się w trudnych sytuacjach (0,70).

Badaniami objęto 269 studentów uniwersytetu i politechniki (wiek od 20 do 29 lat – 82,9%), z czego 55% stanowiły kobiety.

Analiza wyników badań. Analizę rozpoczęto od prezentacji podstawowych statystyk opisowych (średnie i odchylenia standardowe) skal KANH składających się na postawę twórczą bądź odtwórczą u studentów oraz skal szczegółowych w SPP-25. Dane zaprezentowano w tabelach 1 i 2.

Tabela 1. Statystyki opisowe wyników surowych w skalach opisujących postawy twórcze i odtwórcze studentów (N = 269)

Skala	M	Me	Min.	Max.	SD	R	QI	QIII
Konformizm [K] <0;30>*	13,37	13	3	26	4,74	23	10	17
Zachowania algorytmiczne [A] <0;30>	15,28	15	6	26	3,89	20	13	18
Nonkonformizm [N] <0;30>	18,04	17	8	27	4,38	19	15	21
Zachowania heurystyczne [H] <0;30>	17,17	17	5	30	4,53	25	14	20
Sfera charakterologiczna [N-K] <-30;30>	4,67	4	-12	23	6,61	35	0	10
Sfera poznawcza [H-A] <-30;30>	1,89	2	-15	17	5,48	32	-2	5

* Zakres teoretyczny skali.

Legenda: M – średnia, Me – mediana, Min. – wartość minimalna w zbiorze, Max. – wartość maksymalna w zbiorze, SD – odchylenie standardowe, R – rozstęp, QI – kwartył dolny, QIII – kwartył górny. W kolejnych tego typu tabelach podobnie.

Źródło: wszystkie tabele opracowano na podstawie badań własnych.

Tabela 2. Statystyki opisowe wyników surowych w skalach prężności studentów (N=269)

Skala	M	Me	Min.	Max.	SD	R	QI	QIII
Prężność (wskaźnik ogólny) <0;100>*	71,38	72	29	100	11,70	71	65	79
Wytrwałość i determinacja w działaniu <0;20>	13,83	14	4	20	3,17	16	12	16
Otwartość na nowe doświadczenia i poczucie humoru <0;20>	15,95	16	7	20	2,42	13	15	18
Kompetencje osobiste do radzenia sobie i tolerancja negatywnych emocji <0;20>	13,93	14	4	20	3,22	16	12	16
Tolerancja na niepowodzenia i traktowanie życia jako wyzwania <0;20>	14,59	15	6	20	2,56	14	13	16
Optymistyczne nastawienie do życia i zdolność mobilizowania się w trudnych sytuacjach <0;20>	13,07	13	4	20	2,99	16	11	15

*Zakres teoretyczny skali.

Wszystkie średnie w tabelach 1 i 2 mieszczą się wśród wyników przeciętnych zgodnie z normami do kwestionariusza KANH (Popek, 2004) i SPP-25 (Ogińska-Bulik, Juczyński, 2008).

W tabeli 3 przedstawiono (wg norm stenowych) wyniki w skalach składających się na postawę twórczą/odtwórczą u studentów.

Tabela 3. Rozkład wyników w skalach Kwestionariusza KANH I (na skali stenowej)

STEN	Kategorie	Konformizm (K)			Zachowania algorytmiczne (A)		
		%	n	%	%	n	%
1	Wyniki niskie	8,92	-	0,00	24,16	-	0,00
2			2	0,74		8	2,97
3			6	2,23		23	8,55
4			16	5,95		34	12,64
5	Wyniki przeciętne	35,69	62	23,05	28,25	28	10,41
6			34	12,64		48	17,84
7	Wyniki wysokie	55,39	57	21,19	47,58	52	19,33
8			39	14,50		33	12,27
9			26	9,67		29	10,78
10			27	10,04		14	5,20
STEN	Kategorie	Nonkonformizm (N)			Zachowania heurystyczne (H)		
		%	n	%	%	n	%
1	Wyniki niskie	50,56	16	5,95	47,21	15	5,58
2			11	4,09		28	10,41
3			57	21,19		39	14,50
4			52	19,33		45	16,73
5	Wyniki przeciętne	18,96	17	6,32	18,96	34	12,64
6			34	12,64		17	6,32
7	Wyniki wysokie	30,48	33	12,27	33,83	42	15,61
8			26	9,67		34	12,64
9			19	7,06		7	2,60
10			4	1,49		8	2,97

* Czcionką pogrubioną zaznaczono kategorie dominujące, powyżej 10%. W kolejnych tego typu tabelach podobnie.

W skalach składających się na postawę twórczą (nonkonformizm i zachowania heurystyczne) wyniki dominujące (powyżej 10%) ułożyły się następująco: w nonkonformizmie i zachowaniach heurystycznych najwięcej jest wyników niskich (nonkonformizm 3–4 sten 40,52%, zachowania heurystyczne 2–4 sten 41,64%). Różnica występuje w zakresie większej liczby wyników wysokich w skali zachowania heurystyczne (7–8 sten 28,25%) niż w skali nonkonformizm (7 sten 12,27%).

Kolejnym krokiem była analiza rozkładu wyników w Skali Pomiaru Prężności (ogółem) oraz w skalach szczegółowych. Rezultaty prezentują tabele 4 i 5.

Tabela 4. Rozkład wyników w Skali Pomiaru Prężności (skala stenowa)

STEN	Kategorie	Prężność (PR) (wskaźnik ogólny)		
		%	n	%
1	Wyniki niskie	27,14	4	1,49
2			9	3,35
3			27	10,04
4			33	12,27
5	Wyniki przeciętne	43,49	52	19,33
6			65	24,16
7	Wyniki wysokie	29,37	29	10,78
8			20	7,43
9			14	5,20
10			16	5,95

Do kategorii dominujących w całej skali należą wyniki przeciętne (5–6 sten 43,49%). Występuje słaba przewaga wyników wysokich nad niskimi (29,37%: 27,14%).

Tabela 5. Rozkład wyników w podskalach prężności*

Cecha	Wyniki niskie		Wyniki średnie		Wyniki wysokie	
	n	%	n	%	n	%
Wytrwałość i determinacja w działaniu (WY)	40	14,87	197	73,23	32	11,90
Otwartość na nowe doświadczenia i poczucie humoru (OT)	40	14,87	199	73,98	30	11,15
Kompetencje osobiste do radzenia sobie i tolerancja negatywnych emocji (KO)	39	14,50	194	72,12	36	13,38
Tolerancja na niepowodzenia i traktowanie życia jako wyzwania (TO)	48	17,84	190	70,63	31	11,53
Optymistyczne nastawienie do życia i zdolność mobilizowania się w trudnych sytuacjach (OP)	45	16,73	191	71,00	33	12,27

* poziom nasilenia poszczególnych cech ustalono na podstawie odległości wyniku od wartości średniej – dla wyników przeciętnych przyjęto przedział Średnia + Odchylenie standardowe (N=269).

Okazuje się, że najwięcej wyników wysokich wystąpiło w skali Kompetencje osobiste do radzenia sobie i tolerancja negatywnych emocji (13,38%), zaś najmniej w skali Otwartość na nowe doświadczenia i poczucie humoru (11,15%). Trzeba zauważyć, że cechy te charakteryzują osoby wysoce kreatywne. Jednak są to różnice statystycznie mało znaczące.

Poszukując odpowiedzi na pytanie szczegółowe o różnice w poziomie postawy twórczej i odtwórczej w zależności od płci, przeprowadzono jednoczynnikową analizę wariancji ANOVA. Okazało się, że nie ma istotnych różnic płci w nasileniu konformizmu ($F = 0,592$ n.i.) i zachowań algorytmicznych ($F = 1,673$ n.i.). Natomiast płeć istotnie różnicuje nasilenie obu składowych postawy twórczej u studentów, czyli nonkonformizmu ($F = 6,386$; $p < 0,012$) i zachowań heurystycznych ($F = 4,179$; $p < 0,042$). Porównanie średnich dla obu zmiennych wskazuje, iż studenci ujawniają silniejszy nonkonformizm niż studentki (18,78:17,44) oraz istotnie częściej niż studentki prezentują zachowania heurystyczne (17,79:16,66). Nie stwierdzono natomiast istotnych różnic w nasileniu prężności ze względu na płeć.

Ostatnim elementem analizy było sprawdzenie, czy występują korelacje pomiędzy składowymi postawy twórczej/odtwórczej i prężnością. Rezultaty zawiera tabela 6.

Tabela 6. Współczynniki korelacji Pearsona pomiędzy wskaźnikami postaw twórczych i odtwórczych a wskaźnikami prężności w zachowaniach studentów – wyniki surowe (N = 269)

Zmienna	PR	WY	OT	KO	TO	OP
K	-0,284**	-0,247**	-0,146*	-0,257**	-0,287**	-0,207**
A	0,026 ^{n.i.}	0,041 ^{n.i.}	0,025 ^{n.i.}	-0,013 ^{n.i.}	0,014 ^{n.i.}	0,037 ^{n.i.}
N	0,523**	0,421**	0,399**	0,500**	0,390**	0,402**
H	0,387**	0,312**	0,322**	0,348**	0,261**	0,323**
N-K	0,549**	0,456**	0,369**	0,515**	0,464**	0,415**
H-A	0,302**	0,229**	0,248**	0,297**	0,205**	0,241**

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; n.i. – związek nieistotny statystycznie.

Analiza korelacji wskazuje, że konformizm negatywnie koreluje z wynikiem ogólnym dla prężności oraz z poszczególnymi skalami szczegółowymi tej zmiennej. Oznacza to, iż studenci posiadający wysokie nasilenie takich cech, jak m.in.: skłonność do podporządkowywania się, stereotypowość, niesamodzielność, niezorganizowanie wewnętrzne i niskie poczucie wartości Ja wykazują mniejszą prężność psychiczną, czyli są mniej odporni i gorzej radzą sobie w sytuacjach trudnych. Odwrotna sytuacja występuje w odniesieniu do związku nonkonformizmu z prężnością oraz

zachowań heurystycznych z prężnością, bowiem obie te składowe postawy twórczej w sposób istotny współwystępują z prężnością psychiczną (wynik ogółem i w skalach szczegółowych). Zatem prężność psychiczna współwystępuje z cechami charakterystycznymi dla nonkonformizmu (niezależność, elastyczność, witalność, odwaga i samodzielność w działaniu, wysokie poczucie wartości własnej) oraz cechami zachowań heurystycznych (m.in.: samodzielność obserwacji, pamięć logiczna, wyobraźnia twórcza, myślenie dywergencyjne, uczenie się rekonstruktywne, elastyczność intelektualna, aktywność poznawcza, refleksyjność, samodzielność intelektualna).

Refleksje końcowe. Badania pokazały, że tylko co trzeci badany student potrafi zachowywać się niezależnie i z odwagą prezentować swoje zdanie oraz bronić go, jeśli jest przekonany o swojej racji. Natomiast więcej niż połowa badanych ma skłonność do zachowań uległych i podporządkowywania się wpływom zewnętrznym. Tylko nieco ponad jedna trzecia badanych przejawia zachowania heurystyczne, które obejmują elastyczność intelektualną, refleksyjność, zdolność samodzielnej obserwacji otoczenia, wyobraźnię twórczą i myślenie dywergencyjne, a także uczenie się rekonstruktywne i samodzielne. Duża grupa badanych studentów (blisko połowa) prezentuje powyższe zachowania w słabym stopniu. Szczególnie studentki częściej zachowują się uległe, podporządkowują się i nie potrafią, z taką determinacją jak mężczyźni, bronić swoich poglądów i przekonań oraz działać niezależnie. One także rzadziej ujawniają zachowania heurystyczne składające się na postawę twórczą.

Przyczyn takiego stanu można szukać w wychowaniu i edukacji. W rodzinie często nagradza się dzieci za zachowania posłuszne, układne. Niewielu rodziców zgadza się na zachowanie dziecka, które odbiega od przyjętych norm społecznych, w obawie, że nie przygotuje go dobrze do pełnienia różnych ról społecznych. Jednak w trosce o przystosowanie dziecka do życia społecznego (skłonność do kompromisu, unikanie konfliktów i in.) nie można hamować jego ciekawości, inicjatywy, gotowości do ujawniania własnych poglądów i autonomicznych zachowań, które są charakterystyczne dla jednostek kreatywnych.

Z kolei w szkole uczniowie podlegają presji kolegów w kierunku dopasowywania ich własnych postaw, sądów i zachowań do tego, w co wierzy lub co robi większość (społeczność klasy) oraz czego wymagają nauczyciele. Na różnych szczeblach edukacji nierzadko przekazuje się uczniom i studentom wiedzę w sposób sztywny, narzuca zasady. Skutkuje to schematycznym myśleniem i mechanicznym zapamiętywaniem, stereotypowością zachowań, a ważną potrzebą staje się uzyskanie aprobaty społecznej opartej na internalizacji oczekiwań zewnętrznych, głównie nauczycieli i dobre dopasowanie się do wymogów szkolnych czy akademickich, często kosztem słabego rozwoju postawy twórczej (por. Turska, 2006, s. 176). Na szczególną uwagę zasługuje okres studiów, bowiem jest ważnym etapem w przygotowaniu młodego człowieka do pełnienia określonych ról społecznych, w tym również ról zawodowych.

Badanie wskazuje, że tylko co trzeci respondent ma wysoką prężność, a więc prezentuje pozytywnie nastawienie do życia, znaczną stabilność emocjonalną, a trudności, na które napotyka postrzega jako szansę na zdobycie nowych doświadczeń, czemu towarzyszy również dość silne przekonanie o własnym wpływie na podejmo-

wane decyzje. Nie stwierdzono różnic w prężności studentek i studentów. Blisko trzecia część respondentów nie posiada tej cechy osobowości w stopniu wysokim, a warto przypomnieć, że prężność psychiczna sprzyja wytrwałości i elastycznemu przystosowaniu się do wymagań życiowych, ułatwia mobilizację do podejmowania działań zaradczych w trudnych i stresujących sytuacjach, a także zwiększa tolerancję negatywnych emocji i niepowodzeń (Ogińska-Bulik, Juczyński, 2008, 2010, 2011; Semmer, 2006). W podejmowaniu działań twórczych i innowacyjnych ryzyko niepowodzeń jest dość duże, zatem silna prężność jest zasobem ważnym. Prężność w połączeniu z twórczym ustosunkowaniem do rzeczywistości i zdolnościami twórczymi stanowi podstawę osiągnięcia dużej skuteczności w działaniu. Charakterystyczne dla osób prężnych nadawanie pozytywnego znaczenia zwykłym wydarzeniom i wykorzystywanie emocji pozytywnych w obliczu trudności wpływa dodatnio na ich procesy poznawcze (poszerza zakres uwagi, zwiększa zdolność do elastycznego i twórczego myślenia (kreatywność jednostki), ale także powiększa zasoby skutecznego radzenia sobie (Fredrickson, 2001).

Stwierdzona w badaniu dodatnia korelacja pomiędzy prężnością i czynnikami składającymi się na postawę twórczą (nonkonformizm i zachowania heurystyczne) niesie wszystkim nauczycielom, także akademickim, wprost wyrażoną rekomendację dążenia nie tylko do wyposażenia studentów w profesjonalną wiedzę, ale również większego włączenia problematyki kreatywności i odporności psychicznej w obszar działań edukacyjnych, czyli rozwijania u studentów umiejętności i kompetencji bardzo cenionych przez współczesny rynek pracy. Są to m.in. umiejętność myślenia twórczego, innowacyjnego, gotowość do podejmowania wyzwań zewnętrznych, a także wyzwań na rzecz własnego rozwoju, aktywność poszukiwawcza i inicjatywa oraz operatywność, prężność, dynamiczność, mobilność, zaangażowanie i zaradność.

Uzyskane rezultaty badania skłaniają do postawienia pytania: czy dzisiejszy system edukacyjny jest w stanie zapewniać efektywny rozwój kreatywności uczniów i studentów? Zarówno bowiem szkoła, jak i wyższa uczelnia powinny być miejscem rozwoju twórczych osobowości wychowanków. Dla realizacji tego zadania niezbędne jest wykorzystanie twórczych metod pracy, dopuszczenie stosowania heurystyk wszędzie, gdzie jest to zasadne, akceptowanie i wspieranie jednostek zdolnych do refleksji, dziwienia się, zadających pytania oraz promowanie osób myślących niestereotypowo w społeczeństwie, na wszystkich szczeblach edukacji, jak również wśród kadry nauczającej. Wydaje się, że niezbędna jest całościowa (systemowa) przebudowa obecnego dość tradycyjnego systemu dydaktycznego, w którym celem głównym jest podanie uczniom i studentom wiedzy i efektywna jej reprodukcja na rzecz strategii nowoczesnych uwzględniających różne zdolności uczniów i studentów, różne ich cechy indywidualne, style uczenia się, motywacje oraz warunki, w jakich funkcjonują.

Bibliografia

1. Block J.H., Block J. (1980), *The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior*, [w]: W.A. Collins (red.), *Development of cognition, affect, and social relations: The Minnesota symposia on child psychology*, 13, 1980, Hillsdale, Erlbaum, New York.

2. Block J., Kremen A.M. (1996), *IQ and ego-resiliency: Conceptual and empirical connections and separateness*, Journal of Personality and Social Psychology, nr 70, s. 349–361.
3. Borucka A., Ostaszewski K. (2008), *Koncepcja resilience. Kluczowe pojęcia i wybrane zagadnienia*, Medycyna Wieku Rozwojowego, nr 12, s. 587–597.
4. Florida R. (2005), *Cities and the Creative Class*, Routledge, New York – London.
5. Fredrickson B. (2001), *The role of positive emotions in positive psychology. The broaden and build theory of positive emotions*, American Psychologist, nr 56, s. 218–226.
6. Grotberg E. (2000), *Zwiększanie odporności psychicznej – wzmacnianie sił duchowych*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa.
7. Junik W. (2011), *Zjawisko rezylencji – wybrane problem metodologiczne*, [w:] W. Junik, (red.), *Resilience. Teoria – badania – praktyka*, Parpamedia, Warszawa.
8. Karwowski M. (2009), *Zgłębianie kreatywności. Studia nad pomiarem poziomu i stylu twórczości*, Wydawnictwo APS, Warszawa.
9. Karwowski M. (2014), *Sprzeniemierzenie kreatywności*, www.ptde.org/file.php/1/Archiwum/XX_KDE/pdf_2014/Karwowski.pdf (dostęp: 2 03 2017).
10. Nęcka E. (2003), *Psychologia twórczości*, GWP, Sopot.
11. Ogińska-Bulik N., Juczyński Z. (2008), *Skala pomiaru prężności – SPP-25*, Nowiny Psychologiczne, nr 3, s. 39–56.
12. Ogińska-Bulik N., Juczyński Z. (2010), *Osobowość, stres a zdrowie (wyd. II uzupełnione)*, Wyd. Difin, Warszawa.
13. Ogińska-Bulik N., Juczyński Z. (2011), *Prężność u dzieci i młodzieży: charakterystyka i pomiar – polska skala SPP-18*, Polskie Forum Psychologiczne, nr 16 (1), s. 7–28.
14. Popek S. (1987), *Teoretyczne podstawy badań nad zdolnościami i uzdolnieniami*, [w:] S. Popek (red.), *Z badań nad zdolnościami i uzdolnieniami specjalnymi młodzieży*. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
15. Popek S. (2004), *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH*, Lublin, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
16. *Raport Dwa Światy – Kompetencje Przyszłości 2014*, Stowarzyszenie ABK i Instytut Liderów Zmian. www.2014.kompetencjeprzyszlosci.pl [dostęp: 19.06.2017].
17. Semmer N. (2006), *Personality, stress and coping*, [w:] M. Vollrath (red.), *Handbook of Personality and Health*, Wiley, Chichester.
18. Strzałecki A. (2003), *Psychologia twórczości. Między tradycją a ponowoczesnością*. Wydawnictwo UKSW, Warszawa.
19. Szmidt K.J. (2015), *Czym jest kreatywność i dlaczego dotyczy ludzi, nie rzeczy? Próba odpowiedzi na pytanie pierwsze*, [w:] I. Pufal-Struzik, Z. Okraj (red.) *Kreatywność. Pytania i odpowiedzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce.
20. Turska D. (2006), *Skuteczność ucznia. Od czego zależy udana realizacja wymogów edukacyjnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
21. Uchnast Z. (1997), *Prężność osobowa: Empiryczna typologia i metoda pomiaru*, Roczniki Filozoficzne, nr 45 (4), s. 191–197.
22. Wolin S.J., Wolin S. (1993), *Bound and Determined: Growing up resilient in a troubled family*, Villard, New York.

Dr hab. Irena PUFAL-STRUZIK, prof. UJK

Instytut Pedagogiki i Psychologii, Zakład Psychologii

Adres do korespondencji: 25-029 Kielce, ul. Krakowska 11

irenapufal@gmail.com